

Semmi sem illene jobban Pásztor Béla versei elé, mint egy komoly és méltóságteljes Shakespeare idézet egy igen komoly témáról, például szerelemről, vágyról vagy sorsról. „E zord shakespeare-i világ azonban shakespeare-in sokszínű is – írja válogatott verseinek utószavában Vészi Endre. – A tragikus balladai hősök mellett ott állanak a vígballadák alakjai.”¹ Csakhogy épp ezért nincs igazán találó idézet az angol nagymester korpuszában. Pásztor Béla költői életműve befejezetlen maradt, és torzóként sem kelti a tökéletesség benyomását, mint Radnótié; ám titokzatos alakjaival mégsem szorítható egy, bárha mély értelmű mottó bilincsébe.

Pásztor Béla 1907-ben született Budapest „Csikágó” nevű kerületében, és 1943 januárjában Ukrajnában tűnt el, munkaszolgálatosként. Harminchat évet élt. De ne feledjük: a szűkebb értelemben is kortársnak tekinthető József Attila: harminckettőt. Bánkódhatunk az emberi tragédia miatt, amiért a sötét, háborús kor őt is több társával együtt a nemlétbe, másokat a nemlét peremére sodort; de semmi okunk sincs arra, hogy életművét a rövidre szabott életút miatt bármilyen módon „mentegessük”. Pásztor Béla ifjú költőként kiemelkedően indul, 1937 és 1942 között közli többek között a Pesti Napló, a Népszava, a Magyar Hírlap, az Ujság, a Válasz, a Szép Szó és a Nyugat. Igaz, csak két kötete jelenik meg, életében a Méregkóstolók a Vajda János Társaság kiadásában, 1939-ben, majd szintén a Vajda János Társaság által kiadott posztumusz kötet, a Bábúk és halottak 1948-ban. Utóbbinak előszavát Kárpáti Aurél jegyzi, aki sokat tett a költő indulásáért. „Ez a kései, ám egyáltalán nem elkésett kötet teljesen kiérett, csodálatosan gazdag képzeletű, tökéletes formaművészetet revellál. Olyan jelentős valakit, akinek költői rangját megkapó tartalmi és formai értékei közvetlenül József Attila szomszédságában jelölik ki” – pozicionálja a szerkesztői Előszóban a hátrahagyott versek szerzőjét.² A Méregkóstolók megjelenésére még 1939-ben reagál Pap Gábor a Korunkban, Vészi Endre a Népszavában, Végh György a Vigiliában és Kovalovszky Miklós a Szép Szóban. „Modern költészetünkben egyedülálló jelenség. Igen, nyilvánvaló, hogy tanult Füst Milántól, hogy a groteszk képsorok felidézésében József Attila is példát adott neki, hogy egyik-másik víziójában, rímjátékában rokonságot mutat Weöressel, sőt Jékelyvel. Fantáziája, nyüzsgést, színeket, vadászatot, természetet, romantikát és bizarr hangulatokat és humánumot szomjazó alkata, groteszkhez vonzó lény, természete Francis Jammes-hoz teszi hasonlatossá” – helyezi el Vészi Endre – tegyük hozzá, meglehetősen tág keretek között – a kortársak közt Pásztor Béla műveit.³

Kiemelkedően indul, és kitűnő módon jelen is marad. Annak megítélése ugyanis, hogy milyen mély nyomot hagy egy költői munka a világban, erősen relatív. Pásztor Béla, semmi kétség, igencsak a „saskeselyűk” látóterében marad.⁴ „Kortársai közül igen nagyra becsülte Szabó Lőrinc, József Attila, Radnóti Miklós és Weöres Sándor költészetét. De nemcsak a legjelesebbek iránt volt elismeréssel. Például, még az ötvenes években egyszer Pásztor Béla Méregkóstolók című verseskötetével

(megjelent 1939-ben) a hóna alatt érkezett haza, – éppen náluk voltam. Elragadtatva nyilatkozott a versekről, megjegyezve, hogy nem csak azok tartozhatnak a jó költők sorába, akiket 'irodalmilag hivatalosan' kiválóságnak tekintenek" – írja Szentkuthy Miklósról emlékezve Mamusich Tamás.⁵ A Méregkóstolók Szabó Lőrinc könyvtárában is megtalálható, a címdalán: „Szabó Lőrincnek hálás szeretettel tanítványa Pásztor Béla.” – ajánlással.⁶

Minden kritikusa, méltatója kiemeli gazdag, burjánzó, meghökkentő képhasználatát. „Nyelve, minél inkább előrehalad az időben, s mélyebbre hatol költészetének tárnáiban, egyre tömörebb, érzékletesebb; képei mindinkább vadabbak, végzetszerűbbek; hangja egyre jóslatosabb, fellebbezhetetlen. A gyermeki világ vad és tragikus – shakespeare-i díszletek között él! Ballada-hősök, régtűnt alakok, vadak és vadászok tűnnek fel költeményeiben” – jegyzi meg Vészi.⁷ Hasonló Kárpáti Aurél véleménye is: „Pásztor Béla költészete eredetien láttató, friss színekben dúskáló, realisztikus képeinek szokatlan bőséggel és változatosságával egyképp megejtí az olvasót. Versei az álom valóságát tükrözik, elevenebbül és pontosabb részlethűséggel, mint amilyen maga a való élet.”

Hasonló értelmű Jankovich Ferenc kritikája is, amely a Nyugatban jelent meg: „Pásztor Béla tartalmas kötete egy igen érdekes vonással járul hozzá a legfiatalabb magyar költészet arcképéhez. Ez a vonás, a József Attila fiatalkori verseire nagyon emlékeztető szertelenség vált alapjává Pásztor Béla költeményeinek. Pásztor Béla tehetsége szertelen képzeletében rejlik. Ez a szürrealisztikusan elferdült, hat dimenziós, de mindig gondosan és szinte a túlzásig analitikus szemlélet, amely az atomjaira bontott élményelemekből bizzar önkénnyel ácsolja szokatlan asszociációit, nem ismeretlen előttünk, csak kevésbé hangsúlyozott – József Attilában eszköz volt, Pásztor Bélában költői tárgyá, öncéllá lett” – írja, talán kissé vastagabb ceruzával, a Méregkóstolók megjelenésére reflektálva.⁸ Vegyük hozzá Weöres Sándornak a – Pásztor Bélával közösen írt! – Holdas könyv margójára jegyzett mondatait: „...Pásztor Béla volt valamennyiünk közt a legszövevényesebb képzeletű; zsúfolt és szeszélyes motívumok halmozója. Lénye szinte nem is e világból való volt, mintha egy jámbor földalatti szellem, a gyökerek és elásott kincsek manója tévedésből embernek született volna” – mondhatnánk, kortársak és kritika véleménye fiatal költő munkáival kapcsolatosan ritkán ennyire egyöntetű. Ám fel kell figyelni egy másik, zárójelesnek tűnő megjegyzésre – ez Pásztor költői nyelvvel áll kapcsolatban. „Verselése nem mutat sok változatot, de a gyakori jambikus lejtés mégsem teszi egyhangúvá ezt a költészetet, mert nyelvi és képteremtő ereje, szokatlanul gazdag fantáziája bőven kárpótol formai bravúrokért, bár az is igaz, hogy e költő, aki fölényesen uralja anyagát, a formának is újító művésze lehetett volna” – írja a már többször idézett Vészi Endre.⁹ Kárpáti Aurél pedig egyenesen így szól: „Képei, hasonlatai, zenei futamai nem hiába kötődnek a magyar népi költészet eleven hagyományaihoz, amelyek mintegy megújulva szivárványosodnak fel verseiben: tovább gazdagítják az emberi közösségérzésnek legdrágább magyar kincseit.”¹⁰

A kép- és motívumvilág groteszk gazdagságát hangsúlyozó megállapítások nem feltétlenül állnak szemben azokkal, amelyek az egyszerű, jambikus verselésre utalnak; de a „magyar népi költészet eleven hagyományaihoz” való kapcsolódás mégiscsak ellene mond valamelyest az előző állításnak, és legalábbis magyarázatra

érdemes. Pásztor kötetében valóban szembeötlő, hogy a versek formavilágát túlnyomó részt az erősen kötött strófaszerkezet, a jambikus tónus és a végrímes verssor határozza meg, e tekintetben is dominánsnak tetszik a keresztrím. „Nehéz tavaszi levegő / önti el szívem, – drága bor! / Valaki inni engedett / A láz zöld poharaiból” – szólal meg szabályos nyolcas jambusban a jellemzőnek mondható Országúton első versszaka; de a Nyár soraiban már egészen különös ritmusképletet találunk: „Máglya a völgy, / Égnék a fák. / Roppant katlan a tó. / Zöld venyigét / Vet bele hét / Ágkaru, ráncos anyó.” A kötetcímadó vers, a Méregkóstolók trocheikus sorai is erőteljes tagolást mutatnak: „Vartyog, erjed, szakadatlan. / Mint boszorkányfőzte katlan / Ez az őszi táj. / Őszi tónak zöld vízében, / Sűrűsödő sárkányvérben / Fürdik a sirály.” Az időmértékes sorokkal való játék – tudjuk – Weöres költészetében bontakozik ki és a Rongyszőnyeg strófaiban markáns alakot ölt.

De hadd találjunk most vissza eredeti kérdésünkhöz: lehet-e, illetve milyen értelemben lehet a magyar népi költészet látóhatárán értelmezni Pásztor Béla poétikáját? Ez a szál, lássuk be, első megközelítésben nem tetszik erősnek. A nyolc szótagból álló strófa, de akár a szabdaltabb strófaszerkezetű versszakok is ismerősek lehetnek a népköltészetben (előbbi túlnyomórészt a csárdás dallamok szövegeiből, utóbbi a pászortáncok és régi stílusú dalok vadabb ditirambjaiból). De kevésnek tetszik ez a párhuzam. A képvilág felől induljunk el? Ez a kérdés sem egynemű. „Mint szarvas gyúlt erdejétől, / Sorsodtól úgy elszakadtam / S ezredévek halmain át / Száguldottam szakadatlan. // Ezer vadon horgas lombja / Lobog csapzott sörényemben / S mégsem tudom elfeledni / Az erdőt, mit elvesztettem” – kezdődik egy – talán nem annyira szerencsés címadásnak köszönhetően kevésbé népszerű verse, a Szerelem.¹¹ A szarvas toposza nem annyira a népdalok, mint inkább a protestáns szöveghagyomány világában ismerős. Pásztor Béla, ha meg is idézi ezt a regisztert, vélhetően inkább Ady költői világán keresztül idézi meg; mintha Ady volna az oldalajtó, amelyen keresztül ebbe a balladisztikus, archaizáló világba belép. De legyünk őszinték: nem ez az igazi regisztere, és nem is ez a jellegadó vonás költészetében. „Szertelen képzeletét” saját mitológiájában, saját maga által teremtett alakokban látjuk tükröződni. Jellegzetes példa lehet a Kiung király névnapja című vers.¹² Ez – talán a címben jelzett különös, egzotikus hangzású névvel ellentétben – politikai szinten is értelmezhető utalásaival inkább a pamflet-költészet felé közelít, semmint egy Gulácsy Lajos-szerű vízióvilághoz; általánosabban pedig a természetre való reflexión keresztül az alkotásra, versírásra vonatkoztatható, akárcsak a Láz¹³ vagy a Geometria¹⁴ című verse.

A Gólem című szöveg pedig zsidó gyökereit idézi: „Idézlek, porladó rabbi, / Ősöm, Liva ben Becale! / Halotti ruhád rojtjai / Susogjanak az égre fel! // Repess, mint fekete madár, / Kaftánod szárnyán, holt rabbim! / Ezelős király árnya áll / Prágának fellegetornyai.” – Ezt a verset, megjegyzem, sem a Méregkóstolók, sem a Bábúk és halottak, csak a válogatott versek közt találtam meg.¹⁵

Ahhoz, hogy Pásztor Béla költészete és a „magyar népi költészet eleven hagyományai” között kapcsolódási pontot leljünk, alighanem utóbbiról alkotott álláspontunkat kell árnyalnunk, sőt, akár radikálisan átgondolnunk. Ennek egy lehetséges lépését Csoóri Sándor tette meg ismert, 1966-ban írt Szántottam gyöpöt című tanulmányában.¹⁶ Népdalaink értelmezési keretét, amelyet nagyjából a

huszadik század közepéig alapvetően a tizenkilencedik századi népiesség gondolköre határozott meg, ebben a tanulmányban a modern irodalomértés számára is befogadhatóvá tette – közismert, hogy a népdal és a szürrealizmus képpalkotásának hasonlóságaira mutatott rá. Tegyük hozzá: így is az út elején járunk. Mind nyilvánvalóbb, hogy népdalaink olyan viszonylatokat rejtenek, melyek mélyére ma sincs elegendő eszközünk betekinteni. Egy korábbi tanulmányomban más megközelítést javasoltam: a népdal szerkezetét a gnómius tudás ontológiája felől kíséreltem meg bemutatni.¹⁷ Mit jelent az, hogy gnómius? „A gnóma – írja Arisztotelész – kijelentés, de nem valami egyediről, például, hogy milyen ember lpikratész, hanem valami általánosról, de nem is minden általánosról, például nem arról, hogy az egyenes a görbének ellentéte, hanem csak arról, amire cselekvéseink vonatkozhatnak, és amit meg kell tennünk vagy el kell kerülnünk.” Általános „életszabályról” van tehát szó, a mondott tanulmányban egy konkrét, XVII. századi szöveg, a korbán általánosan ismert, Ifjúság mint Sólyom madár, / Addig vig, míg szabadon jár, / De jaj nékem szegénynek már, / Víg örömet szívem nem vár¹⁸ – kezdetű, több helyütt lejegyzett és népdalváltozatokban is ránk maradt vers, vagyis afféle korbéli „sikerkönyv” alapján kísérel meg bemutatni a sajátos retorikai figura, a gnóma „működését”: „A szöveg tapasztalata az idő elröppenése mint egyetemes létélmény, és a változás örömeinek tapasztalata; népszerű versünk első versszakának négy sora mögött, kimondatlanul, a ‘vígság’, az időben való létezés örömeinek kiáradása áll, míg az öröm hiánya az elmúlásról való tudást jelzi. Feloldhatatlan ellentét bontakozik ki előttünk. Az ifjúság, a röppenés szépsége társul az elmúlás, az elillanás, az időbeliség bánatával.” A gnómát, amelyet a rövid szövegben tetten értünk, jellemzi valamiféle rejtélyesség: Arisztotelész ezt a szerkezet hiányosságával magyarázza. Az a sejtésem, hogy a gnóma a modern költészetben nagyságrendekkel jelentősebb szerepet játszik annál, amit a szakirodalom jelez, vizsgálata egy lehetséges kutatási irányt nyithat.

„Csapongó képzelete” Pásztor Bélát nem avatja társtalan, rokontalan alkotóvá. A Vándor dal¹⁹ vagy a Fürdő lányok képei („S míg ficánkoltak szakállas hínárban, / Mint hasukat csillogtató halak”)²⁰, de még inkább a Vörös hal²¹ metaforái könnyen párhuzamba állíthatók Kormos István – a francia költészet tapasztalatait is őrző – motívumaival. A vers címében említett Vörös hal mint baljóslatú jelkép (a Halak csillagkép?) az éjszaka vizében lubickol a költő születésekor: „Úszott a háztető fölött, / verte az éj vizét. / Nyomában, mint a tengermély, / Morajlott száz vidék.” A „tengermély” metaforája (utalhatok a Tengermély című versre) Kormos költészetének egyik kulcsa; a Vonszolnak piros delfinek szerzője többször helyezi a vers környezetét úsztatott és lebegtetett, víz alatti világba. „Szobámban fekvé hanyatt, / hol sötétség pezseg, / hallom: a falon bezúgva / jönnek a tengerek. // Nem északi partok vize, / jégtáblát csicsijgató, / fagyott madarat nem játszik / kristályosan a hó. // Sáfrányszagokkal tódul / hullám hullámra fehéren, / padlóra lecsüngő kezem / cirókál vízfenéken.” (Hanyatt a tengervízben) De továbbléphetünk a motívumok – akár véletlennek tekinthető – egybeesésén. Pásztor Béla Álom a három bucsusról²² című versét – nyelvi regiszterét tekintve – akár Kormos István korai versei közé, az Őszi metszet három csavargóval, Téli metszet három csavargóval, Búcsús metszet a mecséri Villonokról sorába illeszthetnénk:

Három papírduda harsog.
Menjünk tüstént!
A búcsúban meggyilkoltak
Három fősvényt.

Az egyik a gyöngyárus volt.
Bárhogy kértük,
Nem adott az iszákjából
Láncot, réztűt.

Faág lett tíz kapzsi ujjal
Már nem ér el...
Megtömhettük zsebünk arany
Lánc-csengéssel.

A másik planétás volt.
Arca: sült tök.
„Ha nincs fillér – sipítózott –
Megvénültök!”

Rút arcából holdvilág lett,
Békák nézik.
Ellophatjuk kincs-igérő
Egérkéit.

Harmadik a bábsütő volt.
Csurrant méze.
Cukor-sípját fujva sóvár
Arcunk nézte.

Édes csontját szopogatja
Már tíz néne.
És mi nagyot haraphatunk
Báb-szívébe.

Ismerte Kormos Pásztor Béla kötetét? Nem tudom. A rövid (négy szótagos) verssorba kényszerített rím jóval erőteljesebben hangzik, mint ha hosszabb verssor végén csendülne, ez a vers groteszk hatásait erőteljesen kiemeli. Fel kell ismerni ebben egy nagyon is modern tendenciát. Tekintsük a vers felületét egységes mezőnek, amelyben jelentő és nem jelentő elemek egyaránt találhatóak. A jelentés a nyelvtudomány fogalmai szerint (akár Ferdinand de Saussure klasszikus előadásaira hivatkozhatunk) önkényes: egy-egy jelsorhoz a hozzá tartozó értelem konvención, az adott nyelvet beszélők *egyetértésén* alapul. De a vers elemei közt nem csupán jelentő elemeket találunk: ami jelentő, az a nyelvhez tartozik. De nem tartoznak oda azok a hangzásbeli sajátosságok (rímek, együtthangzások, egybecsengések), amelyek mind-mind asszociatív és erősen szubjektív, ám mégis

létező jelentéskapcsolatokat *teremtnek*. A kép önállóvá, öntörvényűvé válik Pásztor verseiben; nem az egyes kép jelentése, hanem a képek egymáshoz való viszonyának összetettsége, a metafora komplexitása szembeötlő. A „három papírduda” fogalomkörével a „három fősvény” érintkezik – de valljuk be, ez az összefüggés erősen önkényes, indokolatlan – a vers grammatikáját mégis az egymásra épülő képek összetett *rendszere* teremti meg. Pásztor Béla – akárcsak kortársai közt a komplex metaforában rejlő lehetőségeket erőteljesen vizsgáló József Attila – a vers tartalmi készletének bővítésével, belső szabályrendszerének gazdagításával, szétfeszítésével, és elsősorban a kép komplexitásában rejlő lehetőségek kiaknázásával a hatvanas évek poétikai törekvéseit előlegezi meg.

JEGYZETEK

- 1 Vészi Endre: Pásztor Béla = Pásztor Béla: Válogatott versek. Magvető, Bp., 1959, 266.
- 2 Kárpáti Aurél: Előszó = Pásztor Béla: Bábúk és Halottak, Vajda János Társaság, 1948, 5.
- 3 Vészi 1959, 268.
- 4 Vas István bizonyára nem haragszik érte, hogy Arany Jánost citálva őt is megidézem.
- 5 Mamusich Tamás: Emlékeim Szentkuthy Miklósról, http://szentkuthymiklos.hu/hu_AA-05-ego-katedra.html
- 6 Szabó Lőrinc könyvtárának katalógusát Buda Attila állította össze, lásd: http://www.szabolorinc.hu/index_files/page/szovegek_kiadasok/szl_fuzetek/03/szabo_lorinc_magyar_konyvei.pdf
- 7 Vészi 1959, 264.
- 8 Jankovich Ferenc: Méregkóstolók. Pásztor Béla versei – Vajda János Társaság kiadása = Nyugat, 1939. 8. szám (A Figyelő rovatban.)
- 9 Vészi 1959, 268.
- 10 Kárpáti 1948, 7.
- 11 Pásztor 1948, 131. (Bábúk és holtak)
- 12 Pásztor 1948, 61. (Bábúk és holtak)
- 13 Pásztor 1939, 3. (Méregkóstolók)
- 14 Pásztor 1948, 63. (Bábúk és holtak)
- 15 Pásztor 1959, 243. (Válogatott versek)
- 16 Csoóri Sándor: Szántottam gyöpöt = Tenger és diólevél, Püski, Bp., 1994. I-II.
- 17 Prágai Tamás: *A rejtező tudás. Gnóma és antropomorfizmus a XVI-XVII. századi költészetben és a népköltészetben, Életünk, 2001, 2, 155-172.*
- 18 Nyomtatott kiadás = Mulatságos világi énekek, Vác, 1769.
- 19 Pásztor 1939, 99. (Méregkóstolók)
- 20 Pásztor 1939, 101. (Méregkóstolók)
- 21 Pásztor 1959, 8. (Válogatott versek)
- 22 Pásztor 1948, 132. (Bábúk és holtak)